

Szövegvendégség – egy valahai fiókban (II. rész)*

Kedves néhai tanárom, Komlós Tibor szerkesztői éve alatt aligha rökönödhetett meg jobban, mint amikor felbontott egy testes borítékot – talán éppen a forradalom első évfordulóján. A Debrecenből 1957. október 19-én keltezett küldemény egy közlésre váró szöveget, egy értelmező dolgozatot és egy kísérőlevelet tartalmazott.

Még ma – több mint félszáz év után – is bizonyos mérlegelést igényel a szövegnek magának a közzététele, hát még akkor, történelmünk mélypontján, amikor oly jól megfér egymás mellett a „bővérű” – bocsánat, de ezt érhetjük szó szerint is – politikai pornográfia és a hatalomtól szigorúan ellenőrzött magánélet kötelező puritanizmusa. Az előbbi – a vérontások és azok csigolyaroppantó „utóélete” – vélhetőleg beépült a történelmi tudatot meghatározó nemzeti élményvilágba, az utóbbi legfeljebb szolid mentalitástörténeti kutatások tárgya lehet. Mondjuk „az erotika mint a házaselet sajnálatos velejárója” a korabeli magyar filmművészetben, szemléltető anyagként ajánlott a Két emelet boldogság... Vagy: „a trágár beszéd, mint a fináncoligarchia hanyatlási tünete” – kipontozott közleményekkel, vagy: „amit a gerontológiáról tudni kell” (Mici néni két élete)... Csak 18 éven felülieknek. Kérem a személyi igazolványt! A perec elfogyott... stb.

Hogy az ItK-hoz közlésre benyújtott szöveg milyen döbbenetes hatással lehetett a folyóirat legfeljebb ritka mélyfilológiai izgalmaknak kitett szerkesztőjére – mondjuk: „fitá”-nak vagy „fiká”-nak kell olvasni Balassi „káromkodó szavai” egyikét –, azt mi sem bizonyítja jobban, mint egy november 12-i levél, amit Debrecenbe küldött egy jeles egyetemi férfiúnak valami szakrecenziók tárgyában, és amelyben egy közbevetett bekezdés mintegy „hátról” közelíti meg a botrányos esetet. „Kedves ... – mondjuk – B. elvtárs! Nemrégiben kaptam egy levelet – mondjuk – M. L-től, (az izé) pornográf változatával, s néhány oldalas ismertetésével. M. szeretné, ha ezt a pornográf (izé)-változatot folyóiratunkban közölnénk ismertetésével együtt. B. elvtárs valószínűleg ismeri M-t, ezért legyen szíves megírni, elképzelhető-e, hogy komoly szándékkal küldte ezt a trágár szöveget, vagy esetleg valaki az ő nevében adta postára az (izé intézet) borítékjában.” Provokáció? – szorongott a szegény szerkesztő. Mit tegyek, ha nem akarok valami „ügy” kezdeményezője, egyáltalán: részese lenni? Mégis egy ifjú kolléga... De hát hallgatnom se lehet... Egy naiv jóhiszemű fiatalember. Ekkor éppen 26 éves, jegyzem meg bő félszázad kopár ormáról alátekintve, miután sikerült azonosítanom. Később csendes tanári és tudományos ismeretterjesztői karriert futott be. Nevét hadd ne írjam le, nekem elég, ha tudom, hogy éppen egyetemista éveim derekán jött fel vidékről, és nem messze a mi lakásunktól telepedett le. Itt élt élete végéig. „Eddig” sose hallottam róla. (Az inkriminált Komlós Tibor-levelelben akad még egy messze mutató apróság: „Kovács Sándor szegedi egyetemi hallgató Szepsi Csomborról szóló kéziratát még nem láttam, de lehetséges, hogy Tolnai elvtárs kapta meg, s nem adta még át nekem.” K. S-ról jó okkal feltételezhetjük,

* A dolgozat bevezető része: Életünk, 2013. 3. szám

hogy azonos Kovács Sándor Ivánnal, a későbbi, nem éppen ellentmondásmentes pályát befutó szerkesztővel és professzorral, akinek szerepe a legfontosabbak egyike az én girbe-gurba pályám alakulásában. Nos – tehát itt és ekkor lépett a szakmai nyilvánosság elé. „Tolnai” meg – tanszékvezetőként és főszerkesztőként Komlowszkinak két rendbeli főnöke – ama Tolnai Gábor, akinek magam szintén voltam beosztottja, s aki oly sok nyomasztó pártállami anekdota „hőse” volt „majd” két-három „ember-öltő régiségben”.)

Az a (verses) szöveg, ami nyomtatott formát akart felvenni 1957 végének alvilágias Magyarországon, legendás darabja volt – már ekkor is – a félirodalmi köztudatnak. Trágár és tréfás, ötletes és költői, öngerjesztett hevülettel burjánzó iromány és variabilis nyelvi ajánlatok tömege. Névtelen és provokatív és zengzetesen metaforikus.

Természetesen a „trágár”, a „pajzán”, a „kifordított” Toldiról van szó.

A mostani újraközlés mentségére – mindenféle intertextualitás-teóriák vagy polgári engedetlenségi lózungok mellőzésével – csak egyetlen filológiai ellenőrizhető tény: ez a szöveg (ami számtalan szövegváltozat egyidejű jelenlétét és érvényességét jelenti) 1995–96 óta részese a – mondjuk csak így – legitim irodalmi nyilvánosságnak. Ekkortól lett (lehetett volna) – ki- és felszállván a szóbeszéd és a kéziratosság terepeiről, a kollégiumi-kocsmai-katonakörleti férfiegyüttlétek legendáriumból – a szigorú „akadémiai” kutatómunkájukat időlegesen felfüggesztő (alkalmi kiejleső) filológusok zsákmánya. Íme 118 sornyi „pornográf” magyar alexandrinus.

Toldi

(N É P B A L L A D A)

ELSŐ ÉNEK

Ég a napmelegtől a kopár sík szarja,
Retkes pöcsét Miklós ugyancsak vakarja,
Mérgecs, lapos tetvek csípi, ahol érik,
Kormos segge táján sütkéreznek délig.
Ösztövért kútágas alatt áll egy némbor,
Vízmerítés helyett jobbágyfaszra kémlél.
Nincs egy árva szórszál pinájának árnyán,
Az utolsót tegnap vesztette el kártyán.
Vályúnál az ökrök szomjasan henyélnek,
Zsombék tövén posztok potyára kefélnek;
S a zsombék alatt, hol vizes az árok,
Vígán hemperegnek üzekedő párok.
Egy csak egy legény van, aki nem hág: Toldi,
Bár hatalmas tökét talicskán kell tolni.
Legénytoll sem fedi még hatalmas lőcsét,
Mellyel egyensúlyoz három kéve lőcsét.
Malomkövet zúz szét állati dorongja,

Melynek leányálom szederjes korongja.
Vél' ő az ipart csak dugaszban úzi,
Nagy pöcsére őket hatosával fűzi.
Egy krónikás mondja, mit szemével látott:
Duhaj jó kedvében tíz megyét meghágott.
Amint vakaróznak, a semmibe réved,
Lát felé ügetni nyalka hadinépet.
Megjött Toldi György is, rókalelkű bátya,
Rossz, visszeres seggén lóg szattyán gatyája;
Kókadt, kanóc pöcse gubbaszkodva hallgat,
Nem kíván az semmit, csupán csak nyugalmat.
Hajdanában ő volt bordélyházak bakja,
Most aszottan csüng le penészes nagy makkja.
De ha mégis vele üzekedni merne,
Duhaj jó kedvében hogy egyet tekerne, –
Ösztökélheti a fáradt, fonnyadt tököt,
Kajánul, s unottan mond az csütörtököt...
Irigység fogta el gaz Györgyünknek szívét,
Látva testvéröccse duzzadó nagy ívét.
Támadt gondolatja, mely aljas és kajla:
„Majd elintéz téged egy vérbajos szajha!”

MÁSODIK ÉNEK

Fel van lobogózva ős Budavár tornya,
Három nap áll már ott bős lovagi torna.
Az öreg királynak nemi kedve fogyó,
Így elégedetlen a királyi lotyó.
Kihirdette tehát hetedhét országra:
Jelentkezzék lovag, ki nejét meghágja!
„Húsz numerát kíván a királyi asszony,
Amit a lovag úr vele végig basszon!
S kinek húsz után is úgy áll, mint a szálfa,
Annak aranybullát vernek a faszára!”
Jött is Csáktornyáról jó Bükköny levente,
Állati szerszámát ürüzsírral kente.
Nekifohászodik: „Semmi, avagy dupla!”
Ám tíznél megáll: kifogyott a szufla.
Kereveten fekszik Johanna, az álnok,
Ingerli pináját egy herélt pohárnok,
S míg trágár apródja szívja melle halmát,
Bevágat pej lován bős Vazul, a dalmát.
Mered nagy kopjája, dicsőségre vágyon,
Ámde tíznél megáll, s kiviszik hordágyon.
Megjött maga Kont is, a kemény örmény,
Csóválja rőt pöcsét, s támad nagy légörvény.

„kihúdom! – rikoltja, – Harmadszor verem be!”
Ámde tíznél megáll, s dobják mély verembe...
Sok vidor lovag jött, felcsigázva kedvük,
De hiába folyt el drága életnedvük;
Egyiknek sem állt fel tíz után, hiába,
Vonták a palotát gyászdrapériába.

HARMADIK ÉNEK

Mint a hímszarvas, kit seggelött az ármány,
Futott Miklós búsan, a pöcsét vakarván.
Együgyű eszében csak egy terv világol:
E nemes versenyből győztesen kilábol.
Biztatja őt bátyja, kinek szava lépes:
„Most mutasd meg, öcsém, dákód mire képes!”
A hold meszes seggel felkúszott az égre,
Mire Miklós Buda vára alá ére.
Látta Lajos királyt, ki pöcsét jegelte,
Amint a várkertet fürkészőn átszelte.
Az agg király hozzá reszketegen szóla:
„Senki se került le még élve óróra!
Voltam fiam, én is, ifjú, délceg, nyalka,
És most itt lődörgök, rossz picsákat nyalva!”
Aszott pöcsét nézve keservesen morgott:
„Ha kedves a lócsöd, gondold meg a dolgot!”
Megköszönte Miklós a király tanácsát;
Szétverte faszával a palota rácsát.
Meglátta Johanna, s szóla epedően:
„Látom nem visznek ki téged lepedőben!”
Miklósunk nagy pöcsét dermeszti a látott:
Előtte a delnő nagy picsája tátong,
Szőrbokrétái közt, mint hatalmas sikló,
Tekereg sziszegve a vérvörös csikló;
Közéül, mint rémes, nagy gőzkohó fujtat,
Akós, félméteres dákót is elbujtat.
Nem szívбайos Miklós, legény ő a talpán,
Be is dugja nyomban rőt korongját nyalkán.
Öleli Johannát, s az abnormis karó
Úgy dolgozik benne, mint egy cséphadaró.
Az udvarmester meg már számolja a gépen,
Mert a tízes turnust már átlépték régen!
Szívós ám Johanna, a húszat is állja;
Segge a Lohengrin nász dalt trombitálja.
Végtére Johanna sem bírja már szusszal,
Zsémbeskedik Miklós, megtoldja még hússzal.
„Meghalt a királyné!” – sipítják a vének.

Lerugdadják Miklóst szerencsen pribékek.
Rugdadják valagba, rugdadják ők faszba,
S díjnyertes nagy faszát verik nehéz vasba.
Úgy lódörög Miklós, mint kókadt fasz a lébe',
Roskadozva viszik a király elébe.
A királynak hírnök szívszorogva hozza:
„A királynőt e tróger a halálba baszta!”
Felujjong Lajosunk: „Lovaggá lesz ütve!”
Szól Miklóshoz, ki áll szemlesütve:
„Kívánom szűz lánykák telt valagát, ringót;
Mindenem a tiéd, mert megöléd a ringyót!
Ha szerelmet hozó szél jöve tavasszal,
Félvilág sem bírta őt ellátni fasszal;
De te méltó voltál e csúf, ronda dögre:
Dicső magyar faszod álljon mindörökre!”

Miután sikerült magunkat magunkhoz térítenünk eme sajátos „nemzeti kód” hermeneutikai izgalomból, amiben megrendítő erővel elegyednek az esztétikai összetevők a „naiv” olvasó elemi befogadói tapasztalataival, vessünk egy-két pillantást a szövegközlő kísérőlevelére és szövegértelmezésére. Az 1957-es keltezésű levél egy több mint fél évtizedes alanyi élményt óhajt a szakmai nyilvánosság napvilágára hozni.

„1951-ben katonai szolgálatom során, Tapolcán érdekes Arany-vonatkozású irodalomtörténeti kuriózumra bukkantam. Ebben a táborban széltében-hosszában szavaltak egy ismeretlen szerzőtől származó, Arany Toldijának versformáját utánzó, meglehetősen pornográf tartalmú 'népballadát'. E verssel – melyet különben már akkor lejegyeztem – a későbbiek során sokszor találkoztam Budapesten, Debrecenben, valamint vidéki katonai táborokban is. Mivel e 'Toldi-népballada' vitathatatlan Arany-vonatkozásai miatt számíthat az irodalomtörténészek érdeklődésére, ezért vonatkozó kutatásaim eredményét egy rövid tanulmány keretében összefoglaltam...” Alább: „Tekintettel a vers trágár tartalmára, nem ragaszkodom magának a 'Toldi-népballadának' szószerinti közléséhez.” (Akkor meg? A. K. jegyzete) „Azt azonban szeretném, hogy a Toldi-utánzattal kapcsolatos közléseim, illetve értékelésem változtatás nélkül láthasson napvilágot.” (Ezzel az óhajjal vajh' mit kezdetett a szerkesztő? A. K. kérdése) Hát még ezzel az önbizalomhiánnyal éppen nem vádolható utóirattal: „Szíveskedjenek minél hamarabb tájékoztatni arról, hogy a folyóirat melyik számában jelenik meg tanulmányom.”

(Közbevetőleg hadd engedjek meg magamnak egy rövid kitérőt, úgy is, mint olyan valaki, aki ha szemlélője, és persze értelmezője nem, de azért átélője volt az 1950-es évek legelejének. Az elemi iskolába éppen beiratkozott kislány voltam 1951-ben, és a katonaságról csak annyit tudtam, hogy kerületünk szélén, a mocsaras Rákos patak és a palotai temető szomszédságában, a bolgár kertészeknél túl van egy laktanya (a későbbi „futkosónak” becézett intézmény), ahol valami nyárvégi (szovjet?) ünnepen kellett egy verset elszavalnom, és cserében szőlővel vendégeltek meg a gimnasztyorkás honvédek, egyszerű deszkarekeszekben kínálva föl a gyümölcsöt. A vers címe mintha ez lett: Egy vörös katona sírjánál, a szerző neve meg mintha

Iszakovszkij, és egyetlen sor dong bennem azóta is: „Lehetsz bányász, halász, földműves vagy művész...” Igen, csak hogy most a verscímet beütve az internetes keresőbe, Zelk Zoltán bukkan elő mint találat, persze a félszázada bennem dűnnyögő sor nélkül. Mivel az Iszakovszkij-filológiában kevésbé vagy jártas, ideiglenesen bele kell nyugodnom a csalfa idő megtévesztő játékoságába. Ám azért némileg megnyugtat – kezemben Z. Z. (ahogy jelöli magát 1958-ban a Z. Z. őszinte véleménye költészetéről élete ötvenkettedik, rabsága második esztendejében című torzított szonettjében) Mint élő lelkiismeret című válogatott verseinek 1954-es kötete („Törölve az O.P.K.M. állományából, utolsó olvasói bejegyzés, 1963-ból), aligha vásárlás útján került hozzám –, hogy az a bizonyos „vörös sírhalom” (?) a szomszédos Zuglóban található, azaz „áll” (?), egy „hamvadt téren” (?) és bánya is szerepel benne.

Másik élményem az „ötvenes évek – katonaság” metszetében időben közelebbi. Gáll István 1980-as Vaskor című kötetében számol be katonaelményeiről – jugoszláv–magyar határ, aknatelepítés –, maga a pokol... Ezt is odaképelem kitalált Toldink dicsteljes tettei mögé. Gáll Istvánnal (Ménészgazda!) azt hiszem, méltatlanul bánik az utókor. Hívó kommunista volt (lehetett), aki zsigerből utálta az Aczél-féle kulturális ügyvitelt, ám nem „balról” kritizált, hanem – valóban – a normalitás és az értékek érdekében. Órá bízták a Mozgó Világot a kezdet legkezdetén, volt vele dolgom, a szerkesztőség, a pártközpont (mi tagadás...) és némely kocsmák koordinátaiban. Ha idegenkedett is az újabb irodalomban néhány dologtól és szerzőtől, tisztességesen meg akart érteni mindent és mindenkit. Emlékezetes cikket írt pl. Esterházyról, Péter küzdjünk meg? címmel. Súlyos betegségekkel kellett együtt élnie a Dráva menti éveit óta, fatális balesetben halt meg. Szomorúan málázok kései arcképét nézve, kezében fotója az ötvenes évekből, és olvasom visszafogott dedikációját: „A. K-nak, aki – így hallom – nem utálta novelláimat, szeretettel.”)

A szöveget kísérő kommentárokból is számot tarthat a kései figyelemre néhány apróság. Pl. az, hogy jelzi: nemcsak a katonaságnál, hanem „számos üzemben és középiskolában” is találkozott ezzel a „költéménnyel”, amely – teszi hozzá – „Toldi Miklós viselt dolgait tárgyalja, Arany stílusának és versformájának elég ügyes utánzásával, de óriási tartalmi eltéréssel. (!!)” Jóllehet elismeri a névtelen szerző bizonyos sikerült megoldásait, elmarasztalja – egy paródia esetében némileg meglepő módon –, hogy „meglehetősen szolgai módon utánozta az Arany János-féle 12-szótagos versformát...”, sőt a plágiumtól sem riadt vissza, amit Arany több kifejezésének átvétele tanúsít.”

Meglepheti a mai olvasót a kommentár szinte prűdériának minősíthető morális puritanizmusa, ami ugyan egybevág a kor (álszent) szellemiségével és nyilvános „gyakorlatával”, de ami aligha praktikus érvelési modor éppen akkor, amikor a nyilvánosság meghódítására indítjuk effajta szövegünket. „A költemény olvasásakor első pillantásra szembeűnő az a körülmény, hogy ez a Toldi-változat telítve van meglehetősen ocsmány erotikával. Igaz, hogy egyes esetekben az ismeretlen szerző szellemes – az olvasót tagadhatatlanul megnevettető – megjegyzéseket tudott tenni ilyen útszéli kifejezések felhasználásával. Azonban a pornográfiának ilyen halmozása kétségtelenül túlzás. A versben csak úgy hemzsegnek a trágár szavak... Az olvasónak általában az az érzése, hogy a névtelen költő az erotikára és a trágárságokra helyezte a fősúlyt. Az alacsonyabb ízlésű közönség – nem éppen ok nélkül – ezt tekintette a lényegnek; a vers elterjedettsége döntően összefügg ezzel a tényezővel.

(És ezzel)... kapcsolatos az a tény is, hogy az ismeretlen versfaragó alapvetően meghamisította Arany Toldi-konceptcióját. Arany János leleményes, bátor, sokoldalú hő-séből a 'népballada' – híven pornográf tendenciájához – egy kizárólag nemi téren vitézkedő (ezen, de csakis ezen a téren valóban átlagon felüli képességű) bajnokot csinál. E vers Toldi Miklósa csak a szerelem csatamezején hajt végre – józan ésszel hihetetlennek tűnő – 'nagy tetteket'. Ugyancsak meghamisítja a névtelen szerző Lajos király és Toldi György alakját is... Johannának, mint Lajos király feleségének, és Kontnak, mint örmény vitéznek emlegetése egyenesen történelemhamisítás!" És itt az következik, ahova már aligha érdemes követni szerzőnket, a kor műelemzé-seiben kötelező kérdésfeltétel, jelesül: „Felmerül az a kérdés, hogy vajjon (így!) tartalmaz-e ez a Toldi-átírás társadalombírálatot?” Igen „halványat” – legyen ennyi a szerző summája.

S végezetül „e furcsa költemény” szerzőségének a kérdése... „Sajnos ezen a téren a kutatások (így!) semmi újat nem hoztak.” Felveti azt, amit a „tapolcai helyőrség tisztjei” hangoztattak, hogy rögtön el is vesse: Arany szerzőségét. Sőt szerinte még Arany kortársai közül sem kerülhetett ki a versszerző. Hasonló az álláspontja ama vélemezésről, amely József Attilát sejtí a vers alkotójának. Filológiai argumentum-ként mindazonáltal gyöngécskének látszik ez az állítása, bár összefügghet a kor (József Jolán által éppen 1950-ben kanonizált) hamis költőképével: „a trágárságok ilyen öncélú halmozása idegen volt egyéniségétől. (A Szabad ötletek...-ról kik és hol tudhattak ekkortájt? A tapolcai garnizonban a tiszték aligha. A. K. felvetése. N.B. „... a pinájával megeszi az embert, a faszán kezdi” – így szorong szegény neurotikus költőnk. No de az „átírt” Toldi...) Arról nem is beszélve, hogy ha ő lett volna a vers írója, a társadalombírálat jóval élesebb és leleplezőbb lett volna.” És itt következik egy kortyintás – hogy stílusban maradjunk – a „mesék tejéből”: „Legvalószínűbbnek látszik az a tájékoztatás, amelyet a debreceni üzemekben adtak a szerzőre vonatkozólag. E szerint a 40-es évek elején egy Tiszántúltra hurcolt erdélyi munkaszolgálatos (ekkor és ide? A. K. újabb kérdése) – kinek nevére már senki sem emlékszik – alkotta ezt a 'Toldi-népballadát', hogy társait megnevetgetve, enyhítse az embertelen táborig élet keserveit. A munkaszolgálatban meggyötört, vagy a katonaelet által megviselt emberek átmeneti felvidítására valóban alkalmas ez a vers, – igaz hogy egyébre sem... (És) bár az ismeretlen szerző 'Toldi-átdolgozásáért egyáltalán nem érdemli meg se 'levelenként', még kevésbé 'egész koszorúval' a borostyánt, – műve (ha nem is jelent értéket), említésreméltó irodalomtörténeti kuriózumnak tekinthető.

Pro domo. Ha elfogadjuk a félszáz év után (kegyeletből) névtelenített pályakezdő szakemberünk végső minősítését – „említésre méltó irodalomtörténeti kuriózum...” –, ez még nem teszi feltétlenül indokolttá a szöveggel való nyilvános foglalkozást. Nem teszi azzá az ötvenes évek bornírtságának valaminő alkalmi kritikája, vagy egy akkori szegény bölcsészifjonc naivitásán való ironizálás lehetősége sem. Sőt sovány és ál-szent indok volna, bár e sorok írójától éppen nem idegen (hivatkoznék itt egy „elem-zésemre” a Mozgó Világ 1980-as évfolyamából, amely az 1951-es keltezésű – ! – névtelen – ! – szerzőtől származó Úttörődalnál veti be a filológia nehézfegyvereit és hívja ki a „népszabis” E. Fehér heveny vértolulását): hogy játszunk el egy poszt-modern áltudományos játékot. Egy talmi téma megemlése a „grand art” régiójába – egy szaktudományos elemzés által. Amely – ráadásul – úgy „talmi”, hogy egyben „pornográfának” is tekinthető, azaz eleget tesz korunk „mindent megengedő” köz-

hangulatának, sőt abba a sorba illeszkedik, ahol a napi liberális politizálás által oly erőszakosan „lanszírozott” legkülönbözőbb devianciák és margináliák találhatók.

Nem.

Tehát az ajánlat: arra próbáljunk kíváncsiak lenni, hogy egy valóban „talmi” irodalmi esemény, konkrétan: egy titokban, észrevétlenül, de hallatlan széles körben és döntően a szóbeliség keretei között „kanonizálódott” szövegtárgy miként képes alapvetően fontos poétikai, irodalom- és eszmetörténeti problémák bemutatásának kiindulópontja lenni.

I.

Bár számos irányba is elindulhatunk, térjünk vissza ahhoz az – egyelőre – indoklás nélküli fentebbi állításhoz, mely szerint a Toldi pajzán, pornográf, obszcén, trágár (stb.) átírata 1995–96-ban lett részese a magyar irodalom – legitim – nyilvánosságának.

1995. július 20–23-án rendezte meg a hévízi Csokonai Társaság az évi tanulmányi napjait, A szexualitás nyelve a magyar irodalomban címmel, amelynek némely dolgozata a következő évben kötetben is megjelenik.

Sokan legyinthetnek, hogy egy marginális, félprivát „kapcsolati” kör rendezvényét irodalom- és mentalitástörténeti határpontként jelöljük meg, amire esetemben és ezeken a napló-lapokon az a személyes mozzanat sem ad felmentést vagy akár csak magyarázatot, hogy magam is régóta tagja vagyok ennek a baráti-kulturális közösségnek, Csokonai-díjamban is van, 1998 óta minden évben ott voltam az előadók között, sőt a legutóbbi öt évben – az idei év eleji lemondásomig – én lehettem a Társaság elnöke, s rövidke ideig még a Hévíz című lapot is szerkesztettem. Meggyőződésem, hogy a Csokonai Társaságot a szerepe, hatóköre, szakmai érvényessége (ha közpolitikai súlya talán nem is), a rendszerváltozás körüli évek egyik figyelemre méltó – nem központi – intézményeként jelölheti meg. Amely egy civil-asztaltársasági szerveződésből vált intézménnyé, példázva azt is, hogy egy spontán polgári kezdemény az illetékes önkormányzatra és a helyi gazdasági „potenciálra” is milyen jótékony, gazdagító hatással képes lenni. Ennek a körnek meghatározó eleme, és itt térünk vissza szűkebb témánkhoz, pontosabban fogalmazva, annak emberi és civilizációs „mögötteséhez”, az, hogy mind a létrejöttében, mind a működtetésében jellegadó szerepe volt a magyar irodalmi emigrációnak. A Társaság maga is Major-Zala Lajos, 1949 óta Svájcban élő költő (és civilben: „orvoslátogató”) névnapozó köréből nőtt ki – olyan esetenkénti vagy vissza-visszatérő, esetleg másutt felbukkanó társakkal, mint Csurka István, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Rónay György, Cseh Tamás, Csengey Dénes, Erdélyi Zsuzsanna, Bertha Bulcsú, Tüskés Tibor, a keramikus Németh János stb.

Az 1995-ös konferencia előadásai közül íme néhány: Major-Zala – A szexualitás nyelve: a test és szerelem nyelve („sok problémát okozott az ágyék körüli vidék szó-tárosítása”, nagy gondot jelentett a szavak kiválasztása során „a régieket, talán a legszebbeket és a legmagyarabbakat a kloákából kiemelni”); András Sándor – Erotika, pornográfia, s a költői obszcén („sem a durva szavak, sem az eufémikusok nem képesek megfelelő módon működni”); Kemenes Géfin László – Miért nincsen magyar Lady Chatterley’s Lover? („az obszcenitás csak akkor jelenik meg, ha a lélek utálja a testet és fél tőle”); Jolanta Jastrzebska – A szexualitás idiolektusa Móricznál; Pál Fe-

renc – Az erotika mint a magyarra fordítás problémája... És – végén csattan az ostor (vagy mi...) – Czigány Lóránt: A szexuális őserő mítosza – A kiforgatott Toldi.

Nézzük csak: Major-Zala svájci, András Sándor amerikai, Kemenes Géfin kanadai, Jolanta (jó ideje Kemenes Géfin felesége, s bár a hölgy is bírja a magyart, „szerelemük nyelve” – magánértesülés – a francia) holland, Czigány angol, a mellettük előadó Kabdebó Tamás írországi illetőségű. Szorosan hozzájuk kötődve ott látjuk Zalán Tibort és Jankovics Józsefet, mint a Szivárvány című chicagói lap honi szerkesztőit. Jankovics mintegy a tanácskozás „önreflexiójaként” ezen a címen tartott előadást: A nyugati magyar irodalom úttörő szerepe a tabuk rombolásában. És a politikai tabukéban éppen úgy, mint a nemiséggel kapcsolatos szóhasználat területén. Ide még egy adatot: Zalán ebben az évben, Géfin az előzőben kapott Csokonai-díjat.

És még egyet, magáról Zalánról. Major-Zala után ő volt a Csokonai Társaság elnöke, és több évtizedes (noha igencsak hullámzó, most éppen mélypont közeli) barátság fűzi Kemenes Géfinhez. S ha meg lehet nevezni egy valakit a mai magyar irodalomból, aki annak a szabad, de nem öncélú, természetes, de nem frivolan fesztelen szóhasználatnak a híve, mint Lajosunk és Lászlónk, az ő. Magán adalékként jegyzem meg, hogy Papírváros című regényét odaadta olvasni a mamájának, aki egy kedves vidéki néni. Csak ennyit mondott: „Fiam, ez nem emberi fogyasztásra való.”

Aki valamelyest ismeri ezt az emlegetett emigrációs irodalmi társaságot, az tudja, hogy zömmel 56-osok, odakint váltak kvalifikált értelmiségivé és íróvá, s megalapozott híriüket-nevüket a rendszerváltozás után idehaza is megkísérelték „konvertálni”, több-kevesebb sikerrel. Az a fesztelenség, ami egy vagy több idegen nyelv csaknem anyanyelvi szintű ismeretének velejárója, természetesen folyamatos konfliktusokat generált náluk az anyanyelvű alkotás során, aminek alkalmi vagy programos feloldásához még az is segítségükre volt, hogy nem kellett figyelembe venniük az itthoni pártállami kulturális piac követelményeit (és tiltásait), mi közülük se volt a politika motiválta öncenzúrához, de – mivel fiatalon kerültek egy tágasabb, szabadabb, sokszínűbb, olykor frivolabb művészeti életbe – nem terhelte őket a magyar irodalom százados nyelvhasználati visszafogottsága, sőt prudériája, szemérmessége és álszemérme sem. Jó pár más idevonható poétikai-retorikai kánonnal együtt. (Másféle irodalmi mozgalmakra emlékeztetve: hasonló a helyzet a neovantgárdal is – a párizsi Magyar Műhelytől az újvidéki Új Symposionig.)

Két szerzőt mindenképpen ki kell emelnünk, ha azokra a törekvésekre gondolunk, amelyek az erotika magyar nyelvének a meg- vagy visszahódítását célozzák. Önmagában persze ez a szándék nem értékelési tényező, legfeljebb minősítő-karakterizáló szempont. Hogy megnevezzük őket: Kemenes Géfin László alighanem sokkal érvényesebb, tágabb horizontú életművet mondhat magáénak, mint Major-Zala Lajos. Major-Zala a kedélyes társasági ember, amatőr, Géfin, az egyetemi tanár, a magányosság megvertje, olykor a dúvadságig. Előbbi otthonra lelt itthon sok év után, utóbbi számára a hazatérés reményteliből elviselhetetlen kalanddá vált. Major-Zalát legalább egy hol szűkebb, hol tágabb irodalmár kör befogadta, Géfint ez nem elégítette ki, újra eltűnt műveivel is, személyében is.

Major-Zala – sokan észlelhattük – afféle Löwy Árpád-inkarnációként csapongott Hévíz és Pensier között, magát „al-pinistának” címkézve – mivel életének legfontosabb tereptárgya a női nemiszerv, és legfontosabb szava annak közkeletű négy-

betűs megnevezése. (Előttem felcsapva az 1972-es Magyar Értelmező Kéziszótár, de a 70 000-es szócikk állományban hiába keresem ezt a szót a „pimpó” és a „pince” között. Kis súroló fény a múltba: a legalább két kilós kötetet Moszkvában vettem a hetvenes évek közepén, ott olyannyira olcsó volt, hogy megengedhettem magamnak a „valuta” tékozlását. Kortársaim egyébként még emlékezhetnek: kőkemény politikai direktíva volt, hogy a rubel árfolyama soha nem mehetett a dolláré alá. A vásárlóerővel meg ki törődött? Kinek volt dollárja? És azt hol költhette el?)

Major-Zala számtalan helyen fejti ki idevágó ars poetikus tanait és számolhatatlan költeményben észleli és észlelteti azt, hogy „játsszunk” és miként játsszunk és mivégre „szerelmet”. Mi szerencsés magyarok, hiszen a sors kevésbé kedvezményezett nációi, mint az olasz, a francia vagy az angol „csinálja a szerelmet”... Ide idézhetnék akár az 1972-es müncheni kötete (Csonton virág), akár az 1989-es kecskeméti kiadvány teljes anyagát (Játsszunk szerelmet). Álljon itt egyetlen kol-lázsszerű idézet a halála előtt két évvel Münchenben kiadott Testamentumból. Mintegy „ízeltől”, ha szabad némi frivolitást megengednem magamnak is. A kötet aláírással nem jegyzett fülszövegén ott a summa: a költő „legalizált kimondhatatlannak tartott szavakat”. Egyben – mint nála mindenhol a kezdetek óta – a politika és az erotika, amit a szemérmes Petőfi óta a magyar beszéd kénytelen a „szabadság-szerelem” duális világnézetével azonosítani. A Testamentum – műfaját tekintve „verses e-mail regény 15 villámfejezetben” – darabjait villámpostán küldöztette hanyatló életerejű szerzője azoknak, akiket szeretett vagy arra érdemesnek gondolt, esetenként a jelen sorok írójának is. A fejezet címe: E-mail meddig még? Van pina vagy nincs pina? „...sem a bal- sem a jobboldalról ne rohanjanak meg a világmegváltók és a hatalom kurvái. De közéről sem... Minden hiteltelen megszólalás igaztalan cselekedet, ezáltal pornográfia. Az ajándékba kapott nyelv meggyalázása... Pornópolitikusok és pornódemokraták... Miniszterelnök... A szégyenkezést nem várjuk el tőle, ismerjük a negyven év álnokságait, pártjának átverő litániáját... 'Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal' párthitvallásának kavicsa a szájjpadlására ragadt, kioperálhatatlanul... A szép pina az szép pina, a csúnya meg csúnya... Kérdés, marad-e még ilyen-olyan pina, vagy csak csupasz hasonmása a leborotvált bénának. Meglepődnek? A pina egyik legszebb magyar szavunk. Édesanyánk ölének szent hely. Az élet kapuja és két ember lehetséges találkozásának feloldó magánya. Az isteni bölcs cselekedet megtartó, tiszta forrása. Kedvünk apadásában a csillagok párbeszéde a rejtettségéből kicsillanó csiklóval. Látó, halló és érzékelő Harmadik Szem... Nyelvileg, esztétikailag is hiteles, még őseink hozták magukkal bizonyára át a Kárpátokon, tehát nem szláv eredetű, mint a tizenhetedik században importált pi-csa-csa... Csúnya szó nincs is, csak a nyelvet csúnyán, méltatlanul használó emberek...” És így tovább lapról-lapra és fejezetekbe rendeződve – mint végső férfi-üzenet – „Pinakürt harsog” és „Pinák pislognak az örökkévalóságba”...

Hogy tudjuk, hol is élünk, levettem a polcra egy kis barnult papirosú könyvecskét, még Pozsonyban vettem vagy negyven éve, alighanem az utolsó ottani magyar antikváriustól: Dr. Zoltvány Irén: Erotika és irodalom, Szent-István-Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 1924. Találomra fölcsapom. A 73. oldalon, éppen a tűzésnél, könnyen nyílik: „Legnépszerűbb regényíróknak, Jókainak költészete tisztán erkölcsi szempontból tekintve, már hanyatlást jelent, mert főleg újabb regényeiben nagy helyet ad a szerelemről való léha fölfogásnak és szinte kedv-

teléssel színezi ki az érzékies jeleneteket.” Jókai, szegény... (Csak hogy senki ne értse félre: szakírónk keresztneve felvett, szerzetesi név, a szigorú traktátust férfiember, ekkor éppen bakonybéli apát írta.)

A szabad beszédben megnyilvánuló erotika másik fontos költője, Kemenes Géfin László. Rettenetes ember. Az egyik este – mesélem némi beszélyes színezéssel – elképesztő kínai kacsát süt pesti bérleményében két ifjabb barátjának (konkrétan Zalának és nekem), azután pár nap múlva üzenetet hoz felőle a szél Hollandiából, amelynek átokáriájában a legenyhébb kívánság-tétel a máglyahalál. Az emigráció írói között talán ő az, aki a lehető legingerültebben nyugtazza a valóban képtelen, bár természetesen érthető helyzetet: a honi irodalmi köztudat nem képes átrendeződni a rendszerváltozás után a megismerhetővé vált nyugaton emancipálódott írók és műveik befogadásával. Az egyik ifjabb kritikus alig egy évvel a hévízi szakerotizálás előtt ezt írja fő művéről: „a Fehérlófia az első épkezéskísérlet egy nemzeti eposz megteremtésére Vörösmarty és Arany János óta.” Ha így van, ha nem – azért ez nem akármilyen hőfokú magasztalás. Erre Géfin a szerzőről: „neve avantgard berkekben vizuális szövegcsempésművei és a Magyar Műhelyben szétterített nedvedző csigaszarvai révén vált valamennyire ismertté”. Nem jár jobban az utolsó érdembeli egyszemélyes modern irodalomtörténet szerzője sem, aki megkülönböztetett helyet jelöl ki Kemenes Géfin versvilágának az újabb magyar líratörténetben. („... az egyik legkorszerűbb ... közlésforma...”), nos, őt mindközönségesen „Kuncsor Szopó Erna”-ként jelöli, aki „páviángumói apácafőnök” stb. Szorongva kerestem az én átírt-kifordított nevemet is – meleg hangú ajánlást írtam ugyanis a Krisztina könyvéről (Fehérlófia 9.) –, de szerencsére nem találtam „Popógáncs Méla, szátyári kisprépost”, „Seggedi-Maszlag Mihók, kriti-kuszi svihákrend pótgenerálisa” (a „holtában” sem felejtő „néhait” megidéző tollhegyen egyébként ő jár a legrosszabbul, aligha érdemtelenül, jegyzem meg pikírtül, sőt kárörvendve észlelem, hogy még a Toldi mitológia is ideárnyallik, felmutatván, ahogy valami nyelvvédő (!) „molyrágta talárja alatt Seggedi-Maszlag szerénytelen kútágasa ösztövérekedik”) közelében, és itt bambul önhittén „Lankadós Isten”, a Nyolc évszázad – szerénytelennek éppen nem mondható – legutóbbi összeállítója, a valahai mindentudó szerkesztő, „Homokos Trágyás fuserkritikus” mellett. Nem is beszélve a költőtársakról... Istenem, az emigráns kolléga sógorféléje: „Czuczor Elli titkos pálfordulósrendi bakóvónó”, az emigráns költőbarát szíve választottja: „Keményciki Jutta, ókoreai palacsintán féllótuszban meditáló sinkóista műmákvirágárus”... (Sajnálatos módon óg-móg Ágh Istvánnak éppen az Életünkben megjelent elemzésén is.) És hogy mindezt hol? Persze egy könyvben.

Van ugyanis egy elképesztő könyve Kemenes Géfinnek, valószínűleg a magyar (-nyelvű és -honi) posztmodern szövegszervezés legbizarrabb alkotása, amelyet a Magyar Műhely Kiadó adott ki 2002-ben. Címe: Versek Jolantához. (A könyv szerkesztője, L. Simon László, szerencsésjének tudhatja be, hogy erre a kiadványra nem neszültek „föl” politikai ellenfelei, hogy mihez is „adhatta a nevét”.) Nekem ezzel a mondattal ajánlotta a szerző: „A. K-nak 60. születésnapján, a magyar irodalom egyik legkevésbé olvasott könyvét, megszívlelésül, Laci, Egyházashelye, 2005. jún. 18.)

Röviden a leírása: nem verseskönyv, hanem (részben) versnek látszó közlemények egy – fotómanipulációkon is szemléltethető – nőnevű médiumhoz címzett harminc valahány darabja, és ezt követi a közlemények kommentárjaként valakinek a

részleges (ön)életrajza mintegy százhetven oldalon – magyarul, angolul, olaszul, lengyelül, hollandul, németül, ógörögül stb. Ez a magát szövegközlőnek feltüntetett és Kommentátornak nevező „valaki”, aki az 1998-ban meghaltnak állított Kemenes Géfin László hagyatékának gondozója, ő dr. Géfin Lászlónak nevez(tet)i magát, mihez tartás végett közölvén, hogy „született alterego”. Remek szöveg, egy bámulatos elme és egy elsőprő műveltség tébolyító szövegmutatványa. Most azonban minket csak azok az elemei érdekeljenek, amelyek a szerző nagy művéhez, a Fehérlófiához visznek közel, amelynek jellemzésénél az 1986-os (Hja, bomlik a pártállam ideológiai fegyelme!) A nyugati magyar irodalom 1945 után című összefoglalás nem rejti véka alá, hogy – sok minden más mellett – „kendőzetlen pornográfiából épül”. A Fehérlófia „teljes” szövege 1991-ben fog megjelenni, a Szépirodalmi Könyvkiadó egyik utolsó darabjaként, Mátis Lívia szerkesztésében, aki majd utóbb, már a Kortárs Kiadó igazgatójaként vállalja 1997-ben a Pajzán Toldi megjelentetését. A két mű közötti összefüggést jelképes erővel illusztrálja a kiadásuk közötti kiadói-szerkesztői kapcsolat, de a lényeg persze nem ez, és nem is valami lehetetlen, de „kihüvelyezhető” filológia nexus, hanem a téma és a forma, a gesztus és a nyelv mentalitástörténeti viszonya.

A Fehérlófia – zömében 1989–90-ben Torontóban íródott – irdatlan szövegfolyamának már az első oldalán egy „meztelen hímárbóc nyikorog”, amire a másodikon az Auróra „körülmetéletlen ágyúcsöve” a „rím”. Annak idején a szöveg némely darabjai másolatokban idehaza is terjengtek (ez a „létmód” is rokonítja a „trágár” Toldi-parafrázissal), és nem hiszem, hogy az elmúlt negyedszázadban, bármily felszabadult is legyen a honi literatúra, egyetlen írónk idevágó termékei is méltó versenytársai lettek volna Kemenes Géfin elképesztő szövegmeneteinek. Különös tekintettel a VI. (Fanyúvő – Epipsychidion) és a XXV. (W. Botond) fejezeteknek. Itt nem a „csúnya szó – nem csúnya szó” léte a kérdés, hanem az, hogy személy, kulissza és cselekmény koordinátái között van-e, elképzelhető-e olyan aktus, ami idegen volna a magyar nyelvű szövegnek eme egyedi rendszerétől. Valóban és valójában itt maga a szó számolódik fel az emberi kapcsolatok „tárgyasítása” során, mondhatni a (degusztáló) perverziók meglehetősen belső köreig. A legkevésbé az érdekes, hogy a történetmondó – aki persze annyira és olyanféle való(di)ság, mint egy „álca” – vaginát mond vagy pinát. Egyébként – utaljunk erre is – álcázott önkomentárnak (is) tekinthető Géfin Jolantával közösen írt könyve, az Erotika a huszadik századi magyar regényben (1998), amelynek közismert vagy általuk „felkutatott” „tényei” mintha megfogadták volna hajdanában dr. Zoltán fentebb megidézett könyvecskéjének intelmeit. Nemcsak a „visszafogott” Babits és Németh László, de az erotika valóságát a mindennapokban éppen nem elvető Krúdy vagy Erdős Renée is.

Mint minden anyanyelvi közeget kívül emancipálódott szépírónál észlelhetni, Kemenes Géfin számára is a legnagyobb probléma a tárgyi világ és az adekvát nyelvi jelrendszer kapcsolata. A személyes alkotói élmény persze felerősödik mindazzal – magasan képzett, egyetemi ember lévén –, amit a posztmodern nyelvfilozófia kifejt, idevéve – talán – még azokat a „harc” tapasztalatokat is, amelyek idehaza (és Pozsonyban, és Újvidéken és Kolozsvárt) a diktatúra idején megfogalmazódtak a hatalomtól „független” nyelv megkísértései során. „Hiába kapálódzunk, hogy 'a nyelv' elégtelen érzelmeink, különösen a szerelem adekvát kifejezésére, csak akkor 'tudjuk', mit éreztünk, amikor nyelvi alakot öltött.” Ez az elemi egzisztenciális észlelet

kap nála szinte traktátus érvényű kifejtést a Jolanta-szövegek (ön)kommentálása során. És visszatekintve az összefoglaló nagy korpusz kései önértelmezésében is: „a Fehérlófia alapvető textuális mibenléte nem valami eredetileg ’normális’ alkotásfolyamat következtében létrejött ’tisztá’ szöveg különféle betoldástechnikák általi ’elrontásában’ keresendő, hanem egész egyszerűen a szabadjára engedett írás mint olyan ’természetében’...” Vagy másutt: „Az erosz nyelvének felszabadítása és újralegitimálása a modern tudat forradalmának egyik elengedhetetlen tartozéka.” És ennek a mondatnak a megjegyzetelése során jutunk ahhoz a ponthoz, ahol egy modern szövegvilág összekapcsolódik azzal a fajta hagyománnyal, amit a Toldi-átirat jelenít meg. Különös tekintettel a nagy mű „bugyi-szüret” címen elhíresült szakaszára: a „bugyi-szüret” – írja „dr. Géfin” -, „Kemenes egyedülálló kontribúciója a felnőtt magyar irodalmi nyelvezet megteremtéséhez. A szexuál-erotológiai diskurzus területén literatúránknak még ún. nagyjai sem jutottak túl egyfelől valami ártalmatlan, bakfislányok hamvas orcáit talán árnyalatnyi pírrel bevonó ’érzékies’ idiolektuson, másfelől a ’pina-fasz együtt basz’ szintű Pajzán-toldis (!) Lőwy Árpád-os malackodáson. ’Tsiklócskáját szájamba vevém, s ribizliszemként morsolgatám, ám végtére tsakis oly oly gyengédséggel, hogy ő pertzig sem hiheté, netán rügyetskéje elpattintásán mesterkedem’ – hát ezt a sort (Kemenes rögtönzése) Vitéz Mihálytól Esti Kornélig egyetlen koszorúsunk sem merte volna árkuspapírra vetni, hanem agytekervényeinek öncenzúrázott nyelvlebenyein akár futólag átengedni. (Még Weöres Sándor is csak mintegy visszafelé archaizálva bátorkodott szexben rokkóznai Psyché című remek művében. ’Hát a kéziratot Priaposban?’ – A. K. tudálékoskodó kérdése.) Arról nem is szólva, hogy a nemzetirodalmi közepszer tisztá férfiuságát oly hímhormonzavarban veszteglő turáni égbolt-csillagok képviselték s viselik képét napjainkig, mint Halotthy Berzéd, Sámosz Pannónikusz (’ő pedig klerikus létére ugyancsak verzátusnak mutatkozik az altesti jelbeszédben’ – A. K. intése)... Ludas Fucking Matyi, Durnincs Sógor szül. Moldova György stb.)”

(Itt a „bugyi-szüretes” vonulat közepette, melyet mint szövegemléket sem érezzük feladatunknak alaposabban illusztrálni, egyetlen tárgyias mozzanatot azért hadd említsünk meg, kizárólag magyar irodalomtörténeti egyedülállósága okán, ez pedig a telefonszexszel kombinált, illetve stilizált önkielégítés képzetköre: Versek Jolantához 189-191. Érdemes ezt a szakaszt, mint viselkedés-kanonizációs ajánlatot összevetni azzal a szerény kezdeménnyel, amellyel e témakörben Karinthy Ferenc kísérte meg hajdanában tágitani a pártállami cenzúra tűréshatárait.)

Végezetül még hadd emlékeztessenek két olyan mozzanatára a „dr.géfin” kommentálta „kemenesi” műnek, amely a későbbiekben tágasabb irodalom-, nyelv- és eszmetörténeti kontextushoz vezet. Az egyik a „szerző” kapcsolata a Pajzán Toldit kiadó és kommentáló Czigány Lóránthoz. A Londonban (S. Freud végső nyugóhelyétől kóhajításra) lakó Czigány – és innen a morózus emlékeztető – „a nyelvi asszociációk féktelensége, s a fegyelmezett formák keveredése’ miatt gratulált a műhöz..., természetesen nem recenzióban, hanem magánlevélben... ... a későbbiekben már jóval ironikusabban (?) kommentálta a kemenesi művek ’pornográfiaját’ a híres-hírhedt Hét évszázad magyar költői antológia kapcsán. ’Kemenes Géfin László nagyon rosszul járt, konstatálja. ’Nem lett volna szabad szabadosnak lennie, szóljon már neki valaki, hogy hazai fogyasztásra egy-két pinát húzzon ki verseiből, mert így nem viszi sokra, hisz pinából bőven van az országban, minek akkor importálni.’” Az első

idézet magánirat 1979-ből az emigrációban, a második nyilvános 1997-ből egy hazai lapból – ezen is érdemes elmerengeni. Ha már vélemény és szóhasználat. Vagyis: vélemény a szóhasználatról.

Nem titkot árulok el annak előrevetésével, hogy a „pajzán Toldi” szövegkörnyezetének egyik terepét a százados magyar (ún.) közköltészetben helyénvaló körülhatárolni, csupán jelezni kívánom, hogy az erotika „trágársága” és a szerelmi líra éteri „petrarkizmusa” nem csak a XVI–XVIII. századi – a népköltészetet mintegy „megelőző” líraiságban – kapcsolódhatnak össze, hanem a legújabbban is. „Líraiság” – igen itt együtt vannak a névtelenek az olyan költői nagyságokkal, mint Balassi Bálint. Aki latorkodó élete során nem átalott lator verseket éppen úgy költeni, mint áhítatos, szinte vallásos érzülettel hódolót. „Kemenes előtt különös becsben álltak a XVI–XVII. századra tehető virágénekeink... Nem tekintendő véletlennek, hogy Kemenes a Fehérlófiát megelőző experimentális alkotói szakaszában (tehát 1971 és 1974 között) maga is megpróbálkozott a 'virágnyelven'-írással, melynek eredménye a Sestina a rózsafáról című költemény lett. E vers a provánszi eredetű versforma és a magyar virágének sajátos ötvözete, mely a kiváló filológus-irodalomtörténész Szigeti Csaba szerint 'az első szabályos sestina költészetünkben...'” Szigeti Csabát – kitűnő kőszegi barátunkat és a jeles Életünk- és Vasi Szemle-szerzőt (lásd megyei társlapunk 2014-es első számában közreadott briliáns „képzettörténeti” elemzését egy XVIII. századi vasi kötődésű, ismeretlen szerzőtől való, s némileg trágárságra hajló verszettről) nemcsak mint verstörténészt, hanem mint közköltészet-szakembert is számon kell tartanunk, olyasvalakit tehát, aki hallatlan mélységeit ismeri – mondjuk ki a jelesek jeleseinek nevét: Stoll Béla, Küllős Imola és Csörsz-Ruman István társaságában – ezt a rendkívül gazdag és rétegezett vers- és dalkultúrát, amihez – így-úgy – köze van a „pajzán-Toldinak” is. És alighanem ebbe a körbe sorolható az a híres XVI. századi latrikánus vers is, amit Kemenes Kommentátora is elemez, a „Supra aggnő...” kezdetű.

II.

Hévízen talán egy-két százan ha hallgathatták Czigány Lóránt taburomboló és egyben kánonépítő előadását 1995 júliusának végén és pár ezren lehetnek azok, akik a Kortárs 1996. 4. számában el is olvashatták előadása szövegét. És újabb ezrekre kalkulálhatjuk azokat, akik a következő évben kézbe vehették (ajánlatos vigyáznunk a szóválasztásnál a lehetséges jelentésváltozatokra...) azt a kisded könyvecskét, amit Pajzán Toldi cím alatt bátorkodott (azaz: volt bátor) publikálni a Kortárs Kiadó, s amely – tárgyától és a bevett (hja...) közbeszédi normáknak fittyet hányó szóhasználatától függetlenül is – nagyon izgalmas filológiai dokumentum. Czigány Lóránt – az irónia mestere, sőt olykor a cinizmusig elkötelezettje – szerint a mű „a magyar obszcén versezet egyetlen irodalmi értékű klasszikusa”. És ha nem is rokonszenvezünk – általában – a tekintélyelvűséggel mint érveléssel, azért azt se feledjük, hogy olyasvalaki állítja ezt, aki hónapokat szánt a „kutatásra”, olyan szakemberként, aki tekintélyes méretű magyar irodalomtörténetet publikált az emigrációban angolul. Nem szólva arról, hogy vagy két évig rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter is volt az Antall-kormány idején.

Mi is ez a kézbe való (már megint...) tizenhatodréti méretű könyvecske? Emlékirat és esszé, filológiai tréfa, egy „teljességre törő” szövegkonstrukció, ami részszó-

vegek rekonstrukciójából épül föl – tehát egy olyan szöveg megteremtése (ahogy a szerző nélküli mű szerzője meghatározza: „kompozit”), ami soha nem létezett, noha minden betűjét a szájh(hm...)hagyomány igazolja, s „mint ilyen” játékos modorú, de példátlanul izgalmas egyedi hozzájárulás a magyar textológiának ahhoz a beláthatatlan tágasságú és mélységű terrénumához, amiben a népköltészet és az ún. köz-költészet éppen úgy jelen van, mint az irodalomtörténetileg jegyzett alkotók szövegeinek halmaza. (Megjegyzem, hogy – noha az emlegetett hévízi konferencián nem voltam jelen – már a kezdetekor értesültem Czigány kutatásáról, sőt ha irdatlan papiros halmaim között akkor megtalálom, az „én Toldimat”, vagyis a „valahogy” hozzám került Toldi-változatot is átadtam volna neki földolgozás céljából. Most csöndes szomorúsággal idézem alakját. Régen számon tartottuk egymást mint szakmabéliek. 1984 nyarán (a tőlünk ellopott olimpia idején, amikor egyébként minden angol valami krikett bajnokságot nézett az utca felé fordított bolti tévéken) vacsoráztam is nála Londonban, a világvégén, a Golden Green suburb állomása, mindközönségesen Európa legnagyobb kóser üzletközpontja – ebben semmi célzás nincs – közelében, a Charing Crosstól több, mint öt mérföldre, ami itt csak tájékoztató adat, hiszen én a Beckenham Junctionnál szálltam föl egy elővárosi vonatra, azután jött a földalatti, három és fél font volt metrójegy, irdatlan összeg. Most némi lelki-furdalással is emlékezem éles eszére, hosszúra eresztett hajára, csikorgó élceire, szétcigarettázott hangjára, meg ahogy fújtuk az ötvenes évek mozgalmi dalait egy gyanútlanul szendergő holland városkában, hogy azután reggel magamhoz vehessem „azt” a felvágottat és kakaót, aminek íze az 56-os segélycsomagok megérkezése óta kísért..., talán lehettem volna iránta megértőbb és elnézőbb utolsó éveiben, amikor világutálatba sötétült sértettségében és betegségében nem mindig törődött kor- és pályatársai érzékenységével.)

A Pajzán Toldi-kötet első három negyede a „tudomány”, a befejező szakasz maga a „szöveg”. Az esszében Czigány erőteljes iróniával és öniróniával játssza a tudós szerepét, és igyekszik stílusosan kihasználni azt a távolságot, ami a témát ez esetben a szakmai technológiától elválasztja. Természetesen „tudákosan” végigmegegy minden azon tematikán, ami felmerül – a (nemzeti) prudéria kérdéskörétől a nyelv és irodalomtörténeti adalékok összegyűjtéséig. Mielőtt két szálát megpróbálnék kibontani ebből a probléma gubancból, hogy tovább gombolyítsam őket, csekély számú személyes tapasztalataimra hivatkozva jegyzem meg, hogy az általam ismert idevágó honi szakirodalom rendre újramondja mindazt, amit idetartozónak vél. Ami – tekintve – az „anyag” felettébb szűkös voltát és a moralizáló jelleg elkerülhetetlenségét, nem mondható túl rétegezettnek, sőt informatívnak sem. Magyarán: mindenki ugyanazt a nótát fújja. Jómagam is. Bár soha nem ejtett rabul a „téma” szakmai varázsa, két alkalommal azért valahogy – idecsábultam. Az egyik alkalom az volt, amikor Halmos Ferenc barátom felkért a részvételre a Száz rejtély a magyar irodalomban című – igen sikeresnek bizonyuló – kiadványában való részvételre, ahol több más kuriozitás mellett megrajzolhattam Lőwy Árpád kései arcképét is. Amihez persze el kellett olvasnom minden fellelhető hiteles vagy kétes hitelességű szövegét, s megmondom, erőteljes csalódottság vezette tollamat, amikor a „műveket” idéztem, ugyanakkor a szövegeket mozgósító életformát nagyon is fontosnak véltem: ez a közlő és továbbhagyományozási metódus nagyon komoly tradíció kései

változata. Szerény dolgozatom frappáns címe A punizmatikus volt (utalva dr. Réthy László numizmatika bűvárlataira), sajnos nem az én leleményem.

A másik esetemet Döbrentei Kornélnak köszönhetem, aki Vitézeknek való dévaj balladák címen szedte össze, amit erről a „dologról” tud és mondani akart – s ez nem volt kevés –, tenném hozzá, hogy remek hangú és kiváló igényességű a könyvecske, Hornyik Miklós, néhai jó barátom kért föl az előszó írására, ami elnyerte az – egyébként nem könnyű természetű – költő tetszését is. Mint dedikációjában írja: „Minden az előjátékon múlik. Mint ez a könyv is – A. Karcsi értő előszavával. Kösz.” Tetszését cikkekcsém zárószavai váltották ki a Balassi díszkardos poétának – idézném is (engedelmet kérve): „Dévajkodó balladáiban nincs visszásság, nincs rossz íz, hamisság, viszolyogtató poétizálás. Balassi kardjának méltó örököse. Hogy a hüvelyről ne is beszéljünk.” Talán nem felesleges utalni arra, hogy Döbrentei a maga militáns képzetével egy igen hosszú – és „természetes-természetelű” – honi hagyományt újít meg: már Balassitól dívik a céljára törő szerelmi enyelgés párhuzamba állítása a katona ostromló indulatával és elhivatottságával. Csokonainak – szegénynek – mind a híres „pendelberga vári” versezete, mind a Militat omnis amans című szexuálidillikumi leírása tele van olyan szavakkal, mint bátya, vár, patron, tok, les, gypű és tüzelés, meg a puska kovája. (Akadnak persze gyümölcsészeti vonatkozások is: „lucskos körtvély”.) Nos, mindkét kis szövegemben magam is utalni kényszerültem a magyar hagyományra, azaz annak csekély és csökött voltára. Janus Pannonius, Csokonai, Weöres, Bella, Zalán – nagyjából. Megjegyzem, hogy Lőwy Árpád új és minden eddigi hozzáférhetőnél teljesebb kiadása is – az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilm tárának legelszántabb „üzemeltetője”, Urbán László munkája – a borítón „Csak felnőtteknek!” óvással jelent meg egypár évvel ezelőtt.

Nem térek most ki bővebben az olyasfajta szerény magyar „erotikus” vers gyűjteményekre, bár akad belőlük néhány, mint pl. a Magyar Hírmondó sorozat Magyar Erato című vaskos kötete (Réz Pál válogatása, Gyulai Líviusz rajzaival). Ezt is csak azért hozom szóba, mert időben ez megy legtovább (egészen Utassyig, Várady Szabolcsig és Rakovszky Zsuzsáig), másfelől ebben is megtalálható Verseghy Ferencről Az első egyesülés című verszet, alighanem régi századaink legjobb – végig egy tónusban tartott, ám a részletekben a lehető legmélyebbre hatoló – költeménye. Mondhatnám: unikális darab. 31 nyolc soros strófa – kiséposzi, sőt „pajzán Toldi”-méret, amelyben a rokokó hódoló kelleme meggyőző líraisággal (és tárgyyszerűséggel) járja násztáncát a kurucos eréllyel. A fiziológia és anatómia a humanizált természetből meríti metaforikáját – mindenütt dombok és völgyek, gömbök és ösvények, berek és rózsa-rés, árboç és a bájnak kútfeje.

A későbbiekben természetesen szóba kell hoznunk néhány olyan művet és kötetet, amely a „névtelenség” tág régióiból, a folklór és a „közköltészet” mezsgyéjéről hoz híreket a magyar költői múltnak eme a témavilág iránti érzékenységről, fogékonyságáról és elköteleződéséről, idevéve pár példát jelesebb alkotóink egyes verseinek folklór-kapcsolódásairól is.

A további szószaporítás elkerülése érdekében – ami persze újabb „szószaporító” elágazások kiindulópontja lesz... – csupán arra a néprajzi-antropológiai vállalkozásra hívnám fel a figyelmet, ami a magyarföldi tudományosságban a legtöbb megszívelendő hozadékkal járult hozzá erotika és művészet, nyelv és szimbolika viszonyának átgondolásához. Hoppál Mihály és Szepes Erika 1982-ben szervezett

egy „tudományközi” konferenciát, amelynek anyaga az Erosz a folklórban és A szerelem kertjében címen jelent meg két kötetben (1987). A több ezer példány hetek alatt elfogyott. Az anyagot kisebb változtatásokkal újra megjelentette az Európai Folklór Intézet remek Örökség-sorozata (az Osiris Kiadó kiadványaként) 2001-ben. Hallatlan sokszínű kép tárul az olvasó elé, kitűnő szerzőknek köszönhetően: Vargyas Lajos, Voigt Vilmos, Nagy Olga, Katona Imre, Jankovics Marcell és mások. A szimbólum elemzés éppen olyan jól megfér a szociológiával, mint a középkori témák a közelmúlt politikumával vagy Priaposz a Gunaras lánnyal. Számunkra azonban most az Előszó az érdekes. Abban is két elem. Az egyik az a szakszerű és szolid fejtegetés, amely az erotika és a pornográfiai mibenlétét igyekszik tisztázni – ebben letagadhatatlan a csendes apologetika: be akarják menteni a tudomány sáncai mögé ezt az igencsak szőrmentén (hm...) kezelt témát.

A második kiadás bevezetőjének a végén némi kitekintést engednek meg maguknak a szerkesztők: a mai művészetek felé. Ennek a futamnak a naivitása az, ami ma is, másfél évtizeddel utóbb, elbájoló. „Az 1982-es konferencia aktualitását jelzi – pillantanak ki a szerkesztők „népisme” jegyzeteikből –, hogy szinte vele egy időben indult meg a magyar erotikus szépirodalom legújabb felvirágzása.” Említik Esterházy Kis magyar pornográfiáját (Nota bene – ebben a könyvecskében a pornográfia politikai pornográfiát és nem valami túlzásokra hajlamos erotizálást jelent), Kornis Mihály Schnitzler-adaptációját, szóba hozzák az új Lüsizstraté-forrdítást, a Playboy magazin magyar változatát, Ravel Bolerójának új és erotikus ballett-koreográfiáját, Bereményi Eldorádóját, egy Alföldi-rendezést stb., sőt „kellemes szexuális geg”-ként a Csinibaba című filmnek ama bronz „nyúlványát”, ami Sztalin szoborujjaként a boldog jövő, „fallikus szimbólumként” viszont egy jobb sorsra érdemes kalauznő hiányérzetének centruma felé mutat. Az egyetlen „túlfűtött testiségű” termék („a magyar költészet eddig legerotikusabb versei”), amiről itt szó esik, Kuczka Péter először álnéven (Joó Viktor) megjelentetett gyűjteménye. (Kuczka Péter leányának, Juditnak szerkesztőségvezetője voltam az MTV-ben a 2000 körüli esztendőben, ő is azt hírelte magáról, hogy álnéven vad erotikus könyveket ír, ígért is belőlük mutatványban. Ez azonban elmaradt, én felmondtam, ő pedig – szegény – nem sokkal ezután meghalt.) Ennek a kitekintésnek a báját nem csak a szakmájukban a legmagasabb szinten állók bámulatos – és „szelektív” – ismerethiánya adja, hanem az is, hogy nem mulasztják el nehezményezőleg és óvón felemelni a mutatóujjukat: „A szexualitásnak a tabu alóli felszabadítása kezdetben valóban frissítő lendületet adó hatása volt, majd fokozatosan szabadosságba, öncélú malackodásba (Istenem, kedves, jó dr. Zoltvány!), gyakran perverzítésba torkollott. Amint az már sokszor megesett az emberi történelem és művelődéstörténet során, elképzelhető, hogy a túlbúrjázás újabb visszafogottságot szül majd (erre vannak jelek a mai huszonéveseknél), ami megteremtheti az erotika új szimbolikus nyelvét.” Kellő tisztelettel jegyzem meg, hogy ez az állítás és feltételezés megint csak azt bizonyítja, hogy aki nem ismeri eléggé a múltat, annak jövődölései se hajlamosak a beteljesülésre...

Mert hogyan is állunk, ha a mi szerény „pajzán Toldink” környezetét pásztázzuk – ideértve a viselkedést, a civilizációs hagyományt, a nyelvet és számtalan más tényezőt? Ha szűkítjük is a kört, akkor is beláthatatlan mennyiségű jelenség szolgál „adathordozóként”. És éppen ekkortájt, a hetvenes években ment végbe a nagy át-törés: a „magánbűnökből” a „közkerölcsök” felé – ha szabad arra az 1976-os Jancsó-

filmre utalni, ami a magyarországi forgalmazásba nem került ugyan bele, de persze, aki akarta, megnézhetné. S amely film – teszem hozzá szigorúan – a rendező legrosszabb karaktervonásainak első hatásos foglalata, értve ezen ideológiát, történet-filozófiát és ízlést egyaránt. A hetvenes évek termelik ki azokat az „enigmatikus” filmeket, amik betörték a „fentebbi” – posztmodernitást lihegő – közvéleménybe, s amelyek a forgalmazási cenzúrát az utolsó erőfeszítésekre készítették. A totális vereségig. Persze ma már, lassan félszázad újabb fejleményei után és elteltével, Az utolsó tangó Párizsban (1972, Bertolucci) vagy a Nagy zabálás (1973, Marco Ferreri) szinte szalonbájjolásként látszik. Vagy viccnek, mint az itthon borzongva kimondott Mély torok (1972. G. Damiani), amelynek önmagát alakító hősnője attól válik a „szexuális felszabadulás ügyvédjévé”, hogy csiklója a torkában található. A Saló, avagy Szodoma 120 napja (1975, Pasolini) talán még ma is indokoltan embargós mozi, ma – a Kannibál Holokausztok, a Fűrészek vagy az Amerikai pszichók után is. És ezek a világszínvonal kultuszdarabjai...

A magyar irodalom – mondanám én is erkölcsöszi modorban – alvilágárára most ne térjünk ki (a Malacka-fél orgánumokra, az internet idevágó oldalaira, de a neoavantgárd egyes irodalomként számon tartott törekvéseire sem), viszont egy-két villantás – „flash”, hogy korszerűek legyünk – talán nem fölösleges a művelődéstörténeti háttérre. Az egyik irány az erotika-pornográfia mint szociológiai jelenséghalmoz – egészen a kriminalitásig és a orvostudományig. Ez a terep a két háború közötti időszak után és a szemérmes Kádár-érát követően újra a művelődéstörténeti figyelem témájául ajánlkozik. Van ennek egy paraszti-népéleti ágazata, amely a falusi családélet mindennapjainak (illetve általában a szexualitásnak) féltve őrzött titkait próbálja – több-kevesebb sikerrel – felszínre hozni. Meglepő tapasztalat egyébként, hogy milyen készséggel beszélnek némely vidéki nénik (és kevésbé bácsik) magánéletük intimitásairól. Bódán Zsoltot, Vajda Máriát, és – kiemelten – Balázs Lajost említeném a legutóbbi idők vizsgálódói közül, de utalni lehet a Mindennapok története című blogra vagy Sós Ágnes Szerelempatak című filmjére a közelmúlt hetekből. És – jó pár hasonló gyűjtemény közül – itt van egy bibliofil „csemege”, szegény Deák László adta ki az Orfeumnál hét évvel ezelőtt, Erotikus táncszók Nagyvárad vidékéről címmel. Ez egy németből fordított antológia a száradelőről (Magyarische Reigentanzlieder aus de Gosswardeiner Gegend, Leipzig, 1905), amelynek kései magyarítója – mint megítélni bátorkodom – szóhasználatában erősen közelít a hasonló magyar nyelvű kurjogatosokra. Hadd hozzam szóba, hogy Balázs Lajos Csíkszentdomokoson kutatott, ez a Felcsík legnagyobb és – jelenleg még állítható – színmagyar faluja. Itt született Márton Áron és tudvalévő, hogy itt a határban baltázták le vagy négyszáz esztendeje Báthory András fejedelmet (aki már 21 évesen bíboros volt). És ha megengedhetek magamnak egy kis személyes emlékmorzsat felemlgetni: barátaimmal a vasút túloldalán Csíkszenttamáson időzván (ahol nekem is volt öt birkám és egy negyed berbécsem) vagy tíz esztendeje Domokoson keresztül nyolc órán át ballagtunk és szekereztünk föl a már erőst oláh Balánbányán túlra, föl az esztenára, az elmondhatatlan látványú Egyeskö alá, az ezeréves magyar határra ...

És még egy személyes emlék a paraszti szexualitás köréből. Egy pubertáskori Gárdonyi-olvasmányomból ragadt meg bennem egy mondat: hogyan beszél a parasztleány „arról”. A parasztleány című elbeszélésben a tanító egymásba szeret a

szomszédos portán lakó leánnyal. A leánynak kérője kerül, aki megkérdi „hát hogyan szeretted azt az urat, csak szívből-e? vagy amúgy is?” A válasz: „amúgy is”. Hadd idézzem még a szép folytatást. Az ember búsan elmegy, majd egy hét múlva újra megjelenik és azt mondja. „hát én téged elveszlek, Juli. És ígérem neked itt a feszületre, hogy a te bűnödöt soha elő nem említem, szemedre nem hányom. De te is esküdjél ám itt meg az örök Istenre, hogy soha többé azt az urat nem fogod ösmerni!” Hát ilyen színeket is megőrzött a régi rigorózus moralitású kor irodalma...

Az „erkölcstelenség” igazi terepe azonban a nagyváros. A fővárossá fejlődő Budapest életének nem volt olyan szakasza, amelynek bűnös „titkairól” ne lennének tudósítások. Reformkori regények és tárcacikkek, moralizáló kiáltványok és nemzetmenő politikai traktátusok. Ezek azután a századforduló táján szignifikáns halmozokká sokasodnak. Híres könyv lett pl. Tábori Kornél hírlapíró és Székely Vladimír rendőrfogalmazó műve, *Az erkölcstelen Budapest* (1908), amelyből egy válogatott reprint 1992-ben is napvilágot látott. Ilyesféle fejezetekkel: A selyemfiú, A bűn piaca, Megrontott gyerekek, A szerelem tanyái... (Egyik szövege – a perverzitástról – megjelent a *Budapesti Negyed* 47-48. számában, 2005, is.) Lebilincselő akkori apróhirdetések idézik a mai bulvársajtót: „Hölgyismeretséget keres úriember, érdek kizárva, lehet 20-tól 70 évesig.” „Egy fiatalember oly jó módú, szép és igazi intelligens úriasszony ismeretségét keresi, akit kényes igényei szerint szórakoztatna. 'Piskóta láb' jelige alatt.” „Előkelő úr csinos ifjú barátságát keresi.” Remek szöszedet a bizonyíték, hogy tett és szó ekkor is karöltve járt: pl. a „fejnő” jelentésű német „Melkerin” a kuncsaftot meglopó „kéjnő” megjelölése, az „Alfonz” a selyemfiú neve. Hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály elképesztő gyűjtésének zöme – Budapest 200 évének „fattyúnyelve” – kiadatlan, a Fekete Sas Kiadó közölt kis mutatványt belőle 1996-ban. (Gedényi Mihállyal egy napon születtem, és ez évente bájos kis szeánszra adott alkalmat özvegyének Zsuzsannának az emlékőrzésre. Mi lehetett vajon a sorsa e régi kedves író – aki mint magyar MOB képviselő 1936-os győzelme után magát Csík Ferkét segítette ki a berlini medencéből – irdatlan Krúdy-gyűjteményének – hatalmas Krúdy-bibliográfiájában szerénységem György keresztnéven szerepel – és nyelvészeti céduláinak, az elmagányosult Zsuzsanna asszony halála után?) És emlékezzünk még Siklóssy László dr.-nak *A régi Budapest erkölcsét* (a középkortól) tárgyaló három kötetére is (ő volt egyébként a – döbbenetes – Gyorsírás- és Nyilvánosságtörténeti Múzeum alapító igazgatója), melynek első mondata ez: „Budapestnek erkölcstelen híre van.” (1922–23) Elképesztő információgyűjtemény! Hogy neki is „széllal szemben kellett...”, arra a Bevezetésben utal a derék szerző: „Könyvemet szeretettel írtam meg és hazafias érzéssel. Ha valaki egyes kiszakított részeket olvas belőle és azt mondja, hogy erotikumot talált, annak azt felelem, hogy akkor egyáltalán nincs is erkölcstörténelem, csak erotikum, sőt az illető a bibliát se nyissa ki, mert ott is ugyanaz a szerencsétlenség érheti.”

Ennek a témakörnek (ideértve a kriminalitást és a szociográfiát, az irodalmat és a képzőművészetet is) manapság alighanem Császtvay Tünde, kedves régi hallgatóm – akkoriban hamvas szőke kislány –, a legelszántabb művelője. A *Klasszikus – magyar – irodalom – történet* című szegedi tanulmánykötetben (2003) olvasható tőle egy frappáns dolgozat: *A hím veréb és a pillangó*. „Az akadémikus és az erotikus irodalom tusája a XIX. század utolsó harmadában.” Figyelemre érdemes az az ész-

revétele, hogy ekkortájt kezd el mintegy „terjeszkedni” az erotikus irodalom a nyilvánosság felé, a hivatalos tiltás következtében „a magyar írók egyre szélesebb csoportja ... kirándulásokat tesz az irodalom alsóbb rétegeibe – egyre bátrabban, szókimondóbban.” Kiss József, Reviczky, Mikszáth nevét olvassuk, meg utalásokat az – akkori viszonyok között „botránys”-nak számító (képzeltetjük...) Pikáns Lapokra. Császtvay Reviczky-szakértőként utal arra, hogy a búbánatos költőt övező kávéházi körökben ott van Thallóczy Lajos is, a hírhedt „Büzér-kör” vezére, akitől már csak egy lépés Lówy Árpád. Reviczky maga is mestere a – tárgyias elemekben sem szűkölködő – erotikus verselésnek, ha erről rajongó hölgyolvasóinak akkortájt csak egy egészen szűk köre rendelkezhetett konkrét ismeretekkel... Császtvay nagy műve az Éjjeli lepkevadászat (Bordélyvilág a történelmi Magyarországon), 2009, elegáns kiállítású és bámulatos anyaggazdagságú album és szakmű. (Ennek mintegy pandanja – erőteljes szöveges átfedésekkel – a szintén Császtvay által szerkesztett Budapesti Negyed 69. és 70. kötete, 2010-ből: Regényes mindennapok és Mindennapi regények cím alatt.) A látványokban gazdag kötet részletes ismertetése most nem a dolgunk, de az igen, hogy leírjuk: a magyar irodalom színe-java „érintkezik” így-úgy „ezzel a dologgal” – Karinthy, Kassák, Krúdy, Babits, Bródy, Berda, Asbóth, Kosztolányi, Herczeg stb. Az igazsághoz tartozik az is, hogy a „hőskorában” bőszen erotizáló Berda Józsefen kívül egyetlen költő tesz merész lépést az igazi pornográfia felé: Jókai Mór. Ez persze csak azoknak lehet meglepő, akik nem ismerik Krúdy sejtelmes leírásait az agg mester esti útjairól a az „Ó utca” vidékén. (Az újabb albumszerű, élvetegen illusztrált és a szépirodalommal is erős kapcsolatot tartó kiadványok között említésre méltó Száraz Miklós Györgytől és Tóth Zoltántól A bujaság története, 2006)

Ebben a „közegben” mind szerényebbnek és „pornográfiájában” is mind esendőbbnek tetsző „pajzán Toldink” mögé még egy erőteljes szint kell – kontrasztként – néhány futó ecsetvonással odavetnünk. Szintén, mint a legújabb idők fejleményeit. Ezek a két francia „klasszikus” alpműveinek hozzáférhetővé tétele magyar nyelven: a de Sade-recepcióról (az ezredforduló tájékaról, de zömmel azután) majd – egy különös személyi-filológiai összefüggés kapcsán – később, most csak pár szót Apollinaire Tizenegyezer vesszőjéről. Ez a könyv a röhejesen túlzó pornográfia területén még ma is alpműnek számít – jellemző „magyar” összefüggés, hogy akkor íródik, amikor a „mi hallatlan erotikus bátorságról” tanúskodó Adyknál föllép, a maga vérhevítő héja-nászával az avaron... Ki tudja, találkozott-e Apollinaire munkájával párizsi időzései során, hallani éppen hallhatott róla, mindenesetre nem bírta annyira a francia nyelvet, hogy az árnyalatok mélyére hatolhatott volna, és aligha lehetett elegendő – ha mégis – Léda segítő (nyelvi...) – buzgalma sem. A magyar fordítás rajta van a világhálón és legalább öt honi kiadásáról vannak értesüléseink 1990 és 2008 közöttől –, a bizonytalanság annak tudható be, hogy a könyv terjesztői nemigen vették igénybe a hagyományos kiadó szervezetet és terjesztési csatornákat. A szöveg valójában (legfeljebb) kórtörténeti érdekűnek ítéltető perverzio-lexikon, mindennemű érdemi epikus invenció nélkül, eszement túlzásaival, gondolom, a beteg lelkeknek sem nyújt élményt, és annál idétlenebb, hogysen derülni lehessen rajta. Coprofilia és algolagnia, hübrisztofilia és nekrofilia, akrotomofilia és szkatofilia, biasztofilia és aszfixiofilia, szkatofilia és efebofilia etc. – hogy megvillantsam szerény lexikális tájékozódásomat ezen a téren... Két nyelvi apró-

sággal azonban mégis hadd közelítsem a nagy francia alpművet a szerény Toldi-átirathoz. Pontosabban szólva: nézzünk a két magyar nyelvű szövegben két egybeeső motívumot. Az egyik az a kép, amit Czigány annak bizonyítására szokott emlegetni, hogy a Toldit „valódi” költő írta át. „Meszes seggét a hold feltolta az égre” – ez a képzet az, amivel meg kellett birkóznia az Apollinaire tizenegyezer vesszőjével kínlódó magyarítónak. Két helyen bukkan elő ez a gömbölyded látvány a francia költőnél, és mindkétszer egy női üleppel kerül a hold barátságos szemlélődő illetve a pusztaszemlélődésnél tárgyyszerűbb viszonyba. Az egyik versbetétben így (a fordító Somlyó György, a századelő elhíresült lírai erotománjának, Somlyó Zoltánnak a fia) szerint „...Feneked dűshúsú... / Gömbölyűbb, mint a Föld nemnélküli golyója / S a telihold, amely seggére oly hiú.” A másik példa – a szövegelőzményeket és következményeket szemérmesen mellőzzük – „Alexine nagy élvezettel riszálta holdvilágfenekét, oda-fönn a hold pedig mosolyogva gyönyörködött önnön képmásában.” Megjegyzem, hogy a legkülönbözőbb jelképtárak a Holdat egyértelműen női principiumnak tekintik (Master of women) illetve a női termékenységre utalva a „világ tojásának” (Egg of the World). „Az égi világa kapuja” – szintén hordoz némi metaforikus jelentésjátékot. És az a taoista legenda is, amely szerint a halhatatlanság elixírjét a holdbéli nyúl készíti mozsártörőben... (Az általam ismert legárnyaltabb összefoglalás a spanyol költő és hermeneutista, Juan Eduardo Cirlot Szimbolumszótára. Nekem a második – 1971-es – angol fordítása van meg.)

A másik kép – ha lehet mondani – a férfi principium sajátos megnevezése: „A torreádor két marokra fogta a petrencerúdját...” Ez a napsütötte magyar pusztát időző metafora azért sajátos, mert egy párizsi szerző művében szerepel, noha konkrétan a háborús távol-keleti Port Artúrban, annyiban viszont közel áll a mi magyar alapszövegünkhöz, hogy a férfierő bámulatós fizikai mutatójának eszközéül szolgál. Sőt, miként a mi Toldink erőmutatóinak is jelentős hányada a „legmagasabb helyen”, a királyi udvarban megy végbe, az Apollinaire-ábrázolta frontesemény közben is a cári himnusz dallamai fokozzák az aktus ünnepélyességét: „Bozse, carja hranyi... (Igen messzire kalandozhatnak a petrencerúd útmutatása nyomán, ha számításba vennénk a költő részbeni lengyel származása alapján – Wilhelm Albert Vladimir Apollinaris de Kostrowitzky néven látta meg a napvilágot római emigrációban – az ideidézhető esetleges magyar–lengyel történelmi kapcsolatokat, ráadásul a szibériai térségbe elágazva...)

III.

Talán megbocsátható, hogy ezen alkalommal nem kezdünk alaposabb fejtegetésbe a Pajzán Toldi – maradjunk ennél a Czigány/Kortárs-féle megjelölésnél (mindenemű fenntartásaink ellenére) – esztétikai valójairól, nem hatolunk le a lexika és a szóhasználat történelmi mélyrétegeibe, hiszen ezekről sok mindent összeszedett Czigány Lóránt kommentárja. Két filológiai kérdést veszünk csupán elő, és ezeket is csak azért, mert néhány ponton alighanem tudunk újat mondani, vagy visszafogottabban és szerényebben fogalmazva: a könyv megjelenése óta eltelt tizenhét év során újabb ismeretek halmozódtak fel. Az egyik téma „a nagy talány”, a szerzőség kérdése, a másik a szövegvariációké. Ez a kettő természetesen összefügg egymással, hiszen minden újabb változat – a felbukkanás helyére, körülményeire, „formai” nővumaira stb. tekintettel – újabb készítés a szerzőséget borító homály oszlatására.

Van tehát egy szövegünk, számos változatban, esetenként letagadhatatlanul szellemes képi megoldásokkal, a szerzőjéről viszont nem tudunk semmit. Pontosabban: számos költő fogható gyanúba, alanyi magyar költők valamennyien, hiszen a versezet megoldásai annyira „egyszeriek”, hogy a „kollektív szerzőség” ötletét fel sem érdemes vetni. (Persze azért... el tudunk képzelni egy olyan kávéházi képet a korábbi századelőről vagy az első világháborúból ocsúdó Pestről, ahol..., ahol együtt ül ez meg az a Nyugattól, meg a környékéről, Osvát már eltűnt a sötétben egy reményteljes költőnőcskével, vagy egy költőtanonc húgocskájával, megyeget valami versfeladvány a márványasztal körül, aztán kiszökik egy hirtelen szótévesztés az abszintből vagy a sokadik konyakfröccsből, mondjuk a „kopár sík szarja”, a sor még el sem hangzik, csattan rá a rím, a vékony költő valahonnan egy franzstadti ágybérletből legelteti szemét a melegedni betérő lányokon, a „Csirkekorzó” ott a nagyablak előtt, nézi a térdén a kopott szövetet, „hát ha én is..., hát ha nekem is...” és már mondja, „Toldi”, a rím csak „tolni” lehet, tolni, de mit, hát ami elől van, Gyuláról mesélik, hogy olyan forradások vannak rajta, hogy minden zsidónő kezében felforrósodik a süteményesvilla, kis hab rezeget a sejtelmes bajuszkán, ezzel üzennek Gyulának alantról a „rugószerű” női „hajak”, ahogy egymás között duruzsolnak a Gutfreud ablakában, nő ja, ezt is már átnevezte a Schwartz, ha már megvette, miközben Reinitz Adyt zongorázik „Óh, Johanna, az állok” ...)

Ha a pajzán- (trágár-, pornográf-, malac- stb.) Toldi szövege előfordulásainak és a vélelmezhető szerzőségnek a problémagubancáról akarunk pár bekezdést rögzíteni, kézenfekvő, hogy elsőül írott forrásainkra utaljunk: Czigány Lóránt értekezésére-émlékiratára, illetve a „mi” – eddig kéziratban „lappangó” -Toldinkat kísérő forrásutalásokra. Czigány Lóránt 1950 körül a gimnáziumban találkozott a verssel (ő bár nem közli, tudjuk, hogy Sátoraljaújhelyen érettségizett) egy nem nevesített felsőbbéves előadásában, azután üdülő gimnazistákat, egyetemisták katonai kiképző táborait, a sztalinvárosi építkezést említi, a „mi” szerzőnkél a konkrét helyszíneként megjelölt tapolcai katonai körlet mellett egyéb honvédségi helyszínek, üzemek és középiskolák jönnek szóba. Szerzőként meg Löwy Árpádot, József Attilát érintik a feltevések (ez utóbbira, nemcsak a „mi” szövegközlőnk, hanem Faludy György is utal, mint aki „egyszer baráti társaságban” mondja ki a „nagy barát” nevét, Czigány szerint nem kizárt, hogy „esetleg magáról akarta elhárítani a gyanút”), én magam is valahol-valamikor Arany János nevét is hallottam szakszerű fejtegetés kíséretében. Czigány a maga kortársaitól való „érdeklődése” alapján „biztosan” állítja, hogy vagy az Eötvös Kollégiumban, vagy a sárospataki angol internátusban, vagy esetleg Debrecenben (haj, a Csokonai-hagyomány!) keletkezett. Bizonyíték persze nincs egyikre sem. A versezet elterjedtségére mutat az, hogy a hévízi előadás után egy erdélyi (marosvásárhelyi) illető is bizonyítja ottani ismertségét, jómagam meg utalhatok szegény korán elment Kolozsvári Papp László 1990. június 15-én keltezett levelére – szintén erdélyi származék, mint köztudott –, amelyben a maga akkori nyomorúságosnak érzett állapotáról ír: „Hogy még így is jobbnak érzem magam másoknál, azzal magamat nem tudom félrevezetni: ez már az öreg Toldi utolsó csatája, egy olyan Toldié, aki ifjan nem győzte le a cseh bajnokot (de még Johannát sem elégitette ki a beste átírat szerinti módon).” Végezetül – és itt jön egy Bereményi-Cseh Tamás-féle „fura csavar” – Czigány „egyik adatközlőmként” nevesíti a csendes lírikus Zászlós Levente nevét, aki szerint „könnyen meglehet, hogy paptanáról van

szó, akinek a nevét is tudja, de ezt nem kívánta tudomásomra hozni.” Nos, jómagam is ismerem Leventét, üstöllést fel is hívtam telefonon. És ő a legnagyobb megdöbbenésemre csak azt hajtogatta, hogy itt valami félreértésről lehet szó, ő nem és nem soha és senkit és semmiről sem tud... Faggattam, amíg bírtam, de nem jutottam vele semmire. Ezután felhívtam közös barátunkat, Czako Gábort, hogy mégis... – mi van Leventével. Erre ő elkezd mesélni a saját (!) történetét. Frissen végzett jogászként nevelőtanár volt a fiatakorúak baracskai büntetés-végrehajtási intézményében, ahol is az egyik kollégája azt közölte vele (ez úgy az 1960-as évek második felében lehetett), hogy ő maga (!) a szerzője a Toldi-átiratnak... Magnóra is mondta ott a helyszínen. Sajnos, kedves komám se az illető nevére nem emlékezik, se a magnószalag hollétére... (Apróság, de aláhúzza Zászlós Levente viselkedésének konfúzzuságát, hogy a neve Czigány értekezésének egyik később szakaszában is előkerül: egyik idősebb ismerősére hivatkozik, aki az orosz fogságban gyakran recitálta a kifordított Toldit.) Czigány – mindent összegezve – a szöveg létrejöttét a II. világháborút közvetlenül megelőző évekre datálja.

A pajzán Toldi-kötetben jelentős terjedelmű szakasz veszi számba a szövegnek a szövegkiadó által ismert-elérhető változatait. Öt „primér” és nyolc „szekundér” forrásról tud. Úgy vélem a „primérek” sorát gyarapítjuk a jelenlegi „editio”-val. Az egyik szöveg „története” izgalmasabb, mint a másiké... Szinte a teljes „magyar glóbusz” képviselheti magát. Kezdve a kiadó saját kamaszkori „autográfiáján” és végezve az INTERNET-en (így írva)... Ne feledjük: 1997 olvasható az impresszumban. Hol volt még akkor ez a mai-mindennapos internethasználat? Londoni barátunk az „élenjáró Nyugatról” jöve a „kopár sík szarjába”, így fogalmaz: „Végül, több forrásból értesültem, hogy a Toldi egy variánsa az INTERNET-en is megtalálható. El tudom képzelni.” Azt azonban aligha, amit manapság talál az interneten, minden különösebb kutakodás nélkül. De azért a különbséget se feledjük. A „régí” szövegváltozatok leírói és orális adatközlői a legjobb szakfiloszok közül valók – a maiak névtelenek és olyanok is, mint a bloggerek általában... Czigány mellett ott látjuk Szörényi László, Ilia Mihály, a hollandiai Németh Sándor, a néhai szegedi Horváth István Károly nevét, s a legnagyobb megdöbbenésemre Zászlós Leventét és Kolozsvári Papp Lászlót is. Az előbbinek egy gondosan kivitelezett tisztázatából egy részt olvasott is Czigány Lóránt (de a szkriptor-tulajdonos azt a kezéből ki nem adta...), utóbbi egy fénymásolt változatot juttatott el ekkortájt a Kortárs szerkesztőségébe, közölvén, hogy 1954-ben már látott szülővárosában egy gépelt változatot is. (Tizenégy évvel azután – mindig eszembe jut, ha rá gondolok –, hogy 1940. szeptember 11-én a Kormányzó bevonult a felszabadult Kolozsvárra, és a fél éves kisiút ott tologatja az édesanyja a Főtéren a Szent Mihály templom mellett a virágosóban. Az a mama, aki matrónaként még megérhette – ölben vitték a konzulátusra –, hogy a 2001-es státustörvény 1918 után újra magyarnak nyilvánította.)

Szóval – az internet. Van itt aztán minden. Humor és disznólkodás, politika és több speciális „Toldi-honlap”. (Nem feledkezve meg az egyéb „hordozókról” sem. Czigány is tud magnókazettás színészi előadásról, ma már bárki meghallgathatja a Galkó Balázs ismert artikulációját zengető CD-t. És a Móricka című okádék – elnézést – egy képregényben dolgozta föl a művet. Akadnak letölthető videók is.)

Tehát – az internet. Lássuk, ahogy jön. Van itt „eszperente” nyelvű átirat és van Freddy – némileg zavarosan urbánus – oldala („Mert a rúd úgy reng jó Toldi kezé-

ben, / mint amely sötétség lakik a fejében.). Akad Nagy Toldi-Parádé nevezetű honlap. Íme egy szakasz a Toldi leánya című egészen friss és puritán hangvételű dolgozatról: „Toldi Miklós lánya úgy lebeg fel nékem / Majd egész csupaszon, hogy vereslik képem! / Rémlík, mintha látnám bodrozott sörényét, / Tépett szemöldökét, zöldes körme fényét.” Egy elektromos cigarettát kultiváló költőtől: „Ég a napmelegtől a kopár szik sarja, / Torkod a dohányfüst igencsak kaparja. / Egy csak egy legény van talpon a vidéken, / Ő is füstölt egykor, de leszokott régen.” Talán mondani sem kellene: nem mindig lehet eldönteni, hogy az eredeti szöveg vagy az átírat az ihletforrás, tehát szimpla paródiáról vagy travesztiáról van-e szó (eme nem könnyű kérdésről majd később) avagy pedig valami parodizált paródiáról, esetleg valami travesztált travesztiáról. Értesülhetünk egy iszlamista vendéglátósról (...), aki Új Pajzán Toldit írt, önmaga szerint is „elég bizarr szóhasználattal”, a Manager Magazin egy „híres” erotika-gyűjteményre hívja fel a figyelmet, amelyben szintén van idevágó anyag (Lőwynek tulajdonítva), a Nők Lapja Café (...) két átíratot is közöl, az egyik mintha utalás lenne a városi legendáriumok ama Lőwy-adatára, amely szerint egy szegedi bordélyház belső munkatársai egy kispárnát töltöttek meg saját (és sajátos) „hajaikkal” és ezt küldték el a „punizmatikus” szakembernek, itt a vonatkozó sor: „Gyászkoszorút szöttek hervadt pinaszórból”, egy kommentelő a Kapcsos Könyvet is gyanúba hozza, vélvén, hogy az ősz költő benne dugdosta ezt a „másik” Toldit, egy másik „forráskutató” azt állítja, hogy már a húszas években is csámcsogtak rajta az iskolában, ráadásul mint „nyomdai terméken”, és jelzés van az egy Toldi éjszakája című pár strófás líriko-szexista jelenetre, amit a Holmi online (...) közölt 2007-ben – és így tovább. Meglepetést alighanem csak az erősen eufemisztikus elnevezésű DK alakulat párttagjainak okozhat az, hogy Gyurcsány nevű vezérük a legfrekvenciáltabb közéleti szereplője ennek a szöveghalmaznak. Egy hat és fél perces Móricka-videón rajzfilmként ábrázolják „gyurcsánytoldit” – ronda, de vicces; van az egész valahai Gy-kormányról is effajta mozgókép, meglehetősen ungszítív ábrázolatban – 2008. október 18-án egy video-figyelő szerint 13.065-en látták. „Felírva a kórkép egy fél cédulára, / Ebben hasonlítok talán Horn Gyulára” – közli egy nagyobb ívű történetfilozófia fejtegetés a maga diagnózisát, másvalaki viszont a hajdanában vitézkedő kormánykoalíciót mint erotiko-ökonomikus tablót ábrázolja, efféle sorspárokban: „Ég a gazdaságunk, mint kopár szik sarja, / Bár ezt Gyurcsány Ferenc soha be nem vallja...”, „Az üvegzebben is golyót kap a geller, / Eltűnt süllyesztőben üvegzebbü Keller...”, „És az SZDSZ – a Kóka lelkű fránya – / Ki Gyurcsány Ferencnél fenn a tényért váltja”... Mindez ide konkludál – figyelemre méltó retorika megoldásként az alapszöveg kezdősorait használva (némi aktualizáló szigorral) zárómondatnak: „Mintha pásztortűz égne ősz-éjszakákon, / De nem pásztortűz az. Rendőrökcsi, látom.”

(Folytatjuk)

